10

ЧИ ЧОЛОВІК МАЄ ДУШУ?

Ф. В. Герман

Переклав

М. П. Б. Ясеніевський.

Накладом Руської Книгарні
843-850 Мейн Ст. Віннїпеґ, Ман.

Eugene Tudry

ЧИ ЧОЛОВІК МАЄ ДУШУ?

Ф. В. Герман

Переклав

М. П. Б. Ясенівський.

ЗБІРКА
ІВАНА ЛУЧКОВА

Накладом Руської Книгарні 848-850 Мейн Ст., Віннїпеґ, Ман.

Чи чоловік є чиста одиниця, наскрізь матеріяльної природи, чи подвійне єство, складаюче ся з тїла і душі (духа)? Ми приймаємо за правду послїдне і твердимо, що душа (дух) чинить в чоловіцї нематеріяльне окреме єство, котре є независиме від тїла, його перевисшає, ним цїлковито володіє. Наколи се буде доказане, тоді, ясно представить ся нам наша безсмертність. Бо й не булоби вже і причини припускати, що з матеріяльним тїлом перестає істнувати також і нематеріяльний дух!

Духове єство може бути лише незнищиме! Бо-ж — очевидно — лише зложені тїла улягають розкладови; душа (дух) же є чисто ю одиницею — як про се твердить й фільозофія від Сократа аж до Фіхтого — і як чиста одиниця не може душа (дух) розпасти ся.

Модерний (сучасний - повітний) матеріялїзм понимає чоловіка як лише чисто матеріяльну істоту. Один з його першорядних заступників, Молєшот, говорить: „З воздуха і попілу є зложений чоловік, він є сумою (додатним числом) з родичий і пістунки, з місця

і часу, воздуха і погоди, гомону і сьвітла, з о дежі і поживи; його воля се конечний наслїдок всїх тих причин, привязаних до закону природи як планета до своєї дороги, рослина до своєї землї; думка є лише порушенєм матерії,перенесенєм мозкової матерії, — без фо сфору нема жадної думки; також сьвідомість є нїчо инше як прикмета матерії."

Так говорять собі многі люди і днесь. Хо чуть дійти до такого висліду через точні нау кові досліди. Релїґія — так говорять собі — має до дїла лише з ілюзіями (злудами, пусти ми надіями) але наука природи має до дїла з фактами (з дійсними подіями).

Але чим є факти? Чи лише подіями у зми словом сьвітї? Чи є лише матеріяльні факти або також і духові? Чи факти, котрі я думаю, відчуваю, бою ся, надію ся і займаю ся ними, не є так само певними як матеріяльні, — як приміром — їсти або пити?

Чи христіяньсто задля свого побідоносного походу по сьвітї — не повідомляє нас про могучі дїла, котрі не можна собі виясни ти на природній дорозї? Беттекс говорить: Поява сили, котра чинить пяницю тверезим, — грішника праведним, гордого покірним, а злодія чесним, є признаною, незапереченою отже науковою правдою (фактом)."

„Є факти, про котрі може дізнати ся кож дий, хто має здорові змисли, також

звіря. Але є і такі (факти), що вимагать висшого розвитку духово-морального житя. Так природознавство як і релїґія, мають до дїла з фактами, релїґія пояснює факти духові, а природознавство — факти помітні (що впадають в очи." (Пфенінєсдорф). Хто хоче пояснювати цїлий сьвіт лише змислово, а надзмисловий сьвіт просто заперечує, той сим лише показує своє духове убожество,

бо: „Духовий сьвіт замкнений не є,
Твій змисл лише, як серце вмре."

Тих що надзмисловий сьвіт заперечують, духових фактів не приймають, а мимо то зачисляють себе до науково поступаючих собі людий--стрічає насьмішливий висказ Ґетого (поета і ученого Нїмця):

„Ученого пана по тім мож' пізнати;
Чого не хватає, каже — за далеко;
що не розуміє, дума' — не буває;
чого не зрахує, брехнею вважає;
чого же не зважить, тягаром не чує;
що не мож' продати—нїчо не вартує!"

Нинїшна бундючна наука повинна вкінци признати, що всьо її знанє є лише фраґментом (недокінченою роботою, марницею), та, що є много сьвітових загадок, (питань,) над котрими — навіть найзавзятїйший дослїдник мусить написати:

Не знаємо того і знати не будемо.

Все те що ми про чудовий сьвіт знаємо, є чимсь малесеньким в порівнаню до того, чого ми про него не знаємо. Поза телєскопом і лїкарським ножем є річи, про котрі єще нїяка людська мудрість не мрієє. А також, чим би то був сьвіт або чоловік, колиб його бутє і його єство можна було ясно осьвітити ручною лямпою людського розуму. І той бідолашний чоловік, що навіть не годен з'ясувати (вияснити) силу і матерію, сьдомість і безконечність, житє і смерть, сьвітло і темноту, підіймає ся збагнути істоту чоловіка і запевнити що: „він не має жадної душі, а повстав тільки з матерії (пороху)". Є се великою похибкою — хотїти вияснити всьо духове єство — матеріяльними причинами, хемічними процесами, (проявами) уложенями атомів, воздухом і сьвітлом, одежою і поживою.

Коли-б наша одноцїльна душа була лишє збірним числом з фізіольоґічних (природно-тїлесних) чинностий, тодї она була би чимсь иншим; не було би можливим анї правильно думати, анї пригадувати, анї розвивати ся розум і характер (спосіб думаня і поступованя). Що думанє є зависиме від дїяльности мозку, се кождий знає. Але тим єще зовсїм не доказано, що дїяльність мозку є причиною (жерелом) духового житя. Дух і мозок — в найлучшому разї — можна представити собі як артиста і струмент. Артист — музик сїдає

перед інструмент музичний (пр. перед форте пян) і грає на нїм, коли хоче. Без інструмента музичного він сего не мігби вчинити, хотяйби його гра не була зависима від доброти того інструмента. Жаден мудрий чоловік не буде твердити, що артист - музик є збірним числом поодиноких звуків або навіть — є то саме що іструмент музичний. Таким артистом є таож „я", або душа (дух), що послугує ся мозком. Кождий, що лише раз тямущо подумав, повинен знати,що він не жде на довершуючі ся після прав природи зміни мозквих атомів (неподїльних частин), але що він послугує ся мозком як іструментом, як довго саме він є єму потрібний, а часто більше — як він (мозок) є йому здатним.

Проявляє слабий ум той, хто візника цінить низше коний або артиста — як його інструмент." (Пфенїґсдорф).

З чого однакож ми могли би заключити, що в чоловіцї є нематеріяльне єство, котре ми зовемо душею або духом, і котре далеко перевисшає тїло і уживає його як свій знаряд?

1. Чоловік знає себе як подвійне єство.

Він вважає себе за особу, самостійне єство, за „Я", що від уродженя аж до смерти, через всї окраї часу фізичного і морального розвитку і через всї пригоди рухливого житя остає

все тим самим. Кождий, що знайшов ся у ман дрівці житя — може сказати: „Я був молодим, я постарів ся, я переживав щасливі хвилї житя, я чинив добрі дїла, я пошпотував ся". Що же се є, що уважає себе за „Я"? Чи се є тїло? Деякі матеріялїсти надіють ся єще відкрити кутик мозку, котрий видїлить сьвідомість того „Я". Инші — як пр. Бірхов — твердять рішучо й отверто, що те „Я" нїколи не дасть ся з'ясувати (вияснити). Єсли-б се „Я" було тїлом, тоді каліки, що пострадали який член свого тїла, пр. око, ногу, руку, вже більше не уважали би себе за цїлковиту особу. А преціньь, се всякому звісно, що й найбільше покалїчений чоловік знає себе як цїлковиту особу. Лише від тїла независиме єство може уважати себе за самостійне „Я". — Ми бачимо таке „Я" також у инших людий. Що-же се є, що ми у инших людий цінимо і поважаємо? що лучить нас з ними; що у них з'неволює нас до зацїкавленя, поважаня і любови? Єслиб сим було тїло, тоді тїлесно брид кі або хорі і окалїчені (скошлявілі) люди не могли-б нас інтересувати (зацїкавлювати). Нї, се є щось, чого ми не можемо бачити, ані пізнати дотиком, але щось, що творить істоту чоловіка, над ним панує, сьвітить ся йому з очий і надає цїлій тїлесности певну благородність. Єсли-б се були зверхні гарні прикмети, тоді пристойні люди притягали-б нас

незвичайно і постійно, підчас коли власне сї часто нас прямо відпихають, як тільки ми до них зближимо ся і глибину їх серця пізнаємо.

Із сказаного слїдує, що ми у нас самих і у инших людий знаємо єство, котре різнить ся від тїла і жиє в нїм лише як у мешканю.

2. Як подвійне єство оказуєть ся чоловік через свою величність (висшість) над звірятами.

Він не має деяких добрих прикмет звірин ного сьвіта, бо-ж як тяжким являєть ся він су проти легкокрилого птаха, а як дрібоньким супроти слоня! Але хотяй би і як дуже його змисли (нюх, зір, слух, смак) не дорівнували нїжности і бистроті змислів многих звірят, і хотяй як безпомічним він являєть ся су проти них, він знає себе таки як щось цїлком инше, неоднаке, безконечно висше чим природні єства. Він знає, що він укриває в собі щось, чого зьвірята не мають. Він має в собі щось, що чинить його сильнїйшим від звіра, і його тїлесні прикмети далеко перевисшає. Але на чім же полягає ся висшість? Чи в більшій скількости мозку? Більшість мозку напевно не завсїгди є доказом визначної інтелїґенції (розвитости, образованости). Або чи в умислових здібностях? Сих (умислових здібностий) необразований Кафр не посїда-

є, а одначе він знає себе як щось далеко вис шого(благороднїйшого) від зьвіряти.Нї, се є независима від матерії душа (дух) чоловіка.

Але поставмо влучно порівнанє між нами а звіром. Звіри мають гідний подиву інстінкт (природний, несьвідомий потяг до чогось), котрий походить не від приучуваня, але є їм вродженый. Чоловік також має інстінкти. І не тільки се, але він є також самосвідомою інтелїґенцією (сьвідомий свого розуму і своєї розвитости) котра тут пляну̀є думає і дїлає (витворює). Якаж то велика пропасть істнує між інтелїґенцією (розвитостию) малпи, котра лише невільничо чоловіка наслїдує, а інтелїґенцією Ляйбнїца, Канта, Баха або Наполеона! Ся величезна висшість походить від духа (душі), що лише одиноко у чоловіцї мешкає і його від звіряти відрїжняє, так як зьвіря рїжнить ся від ростини. Душу (житє) має і зьвіря, але оно не має пляну̀ючого, творчого духа.

В тім лежить сила винаходу і творчости людського духа. Лише подумаймо про штуки і ремесла, технїку (науку про всїлякі вироби, будови і промисли (інжінєрію, будівництво, будову машин, поправу ґрунтів) і науку і попробуймо всї ті факти (дїйсности) приписати віддїлюваню мозку. Єсли інтелїґенція вийшла від мозку і видїлила сю думку — так як жолудок — жолудковий квас, то

ді також величина інтеліґенції мусїлаби відповідати величині мозку. Кит — приміром — має о много більший обєм мозковий ніж чоловік. Окрім того єще — мозок китів посїдає много фосфору, матерію, котрої конечно потребуємо при думанію. Чому-ж кит не вперед див чоловіка у наукових дослїдах?

Подумаймо дальше — про свобідну волю. Чоловік не є жадна беззвольна машина, але свобідне єство, що що хоче, то дїє, а дїє, що хоче. Через волю оно (єство) означує себе в один або другий напрям і вибирає між добрим а злим. Правда — пробовано свобідну волю чоловіка заперечити а всї його чинности як вислїд обставин означити, щоби учинити його невідвічальним за зло. Але мимо всьо то полишилось в нїм переконанє про свою моральну відвічальність, котру також і судія карний признає. Чи можна все те сказати не пристосувати до звірят? Очевидно, що ні!

Дальше: людське тїло є точно з тих самих хемічних елементів (первїв) збудоване як і инші орґанїзми (тїла природні). Але чи ся матерії у звірят і ростин оказують такі самі глубши нужди і плачу як у людий? Очевидно ні. І задля того самого вже чи не мусить она повзвати тїло і матерію чоловіка цїлком инші права? У нас є шось, що чує і співчуває, плаче і радїє, нарікає і веселить ся, а се-ж є — у нас мешкаючий дух. Дальше — у чоло

віці є два прінціпи (основи): добре і зле. Пля то (фільозоф) запрягає до воза душі два коні, одного білого, другого чорного, котрих дійсні імена є — дух і тїло.

Арістотель (грецький фільозоф,що жив.в роках 384-322 перед Хр.) порівнує злуку душі і тїла до терпіня, яке Етрускійські морські розбишаки задавали своїм жертвам, з котрих то кількох они убивали а їх трупів опісля з тїлом прочих живучих мучеників звязували. ІсусХристос сказав достопамятні слова:„Дух є охотний, але тїло немічне.” А про страшну борбу між тїлом а духом, котру апостол Павло(Римлян 7.)описує, знають люди усїх мов. Чи сї два прінціпи (основи) можна пояснити механічними дійствами у мозку? Нїколи! Так як печінка у чоловіці не може видїлити дві су противні жовчі так і один мозок не може рівночасно витворити щось доброго і щось злого, що воюють проти себе.

Матеріялїзм (напрям у фільозофії, який учить, що окрім матерії нема нїчо на сьвітї — то є — що поза тїлом нема нїякого духа (душі) змагає пояснити чесноту і гріх через якість поживи. Тодї — Каїн, Ахав, Юда і Нерон їли злу поживу (пісну страву), Авель же, Мойсей і ап. Павло їли добру, вибагливу поживу. Після такого твердженя то Дазид в часї супружого віроломства мав їсти пісну, просту страву, а в часї — коли то він

писав свої псальми (пісні релїґійні написані прозою) — їв добру, вибагливу страву. Але такі гадки є так недоречні, що ледви чи варта про них згадувати.

А тепер подумаймо про людський наклін до релїґії. Чоловік є чоловіком лише через своє релїґійне житє. Його злука з Богом відділяє його цїлковито від звіряти. Чи також і звіря, коли оно в погідну ніч споглядає на безконечне число сонць, відчуває почутє щирої молитви — обожуваня, яке має чоловік? Ніхто нїколи не твердив, що наші воли і коні після нашого приміру до молитви згромаджують ся, ґориль своє домашне богослуженя відбуває, тигр за свою силу Богу дякує, а змії Всевишному пісню спчать. А противно — нема анї одного народа, котрий, хотяй би він був не знати як тяжко через нужду схудобілий, не мав би слова подяки - молитви для Бога, а у всїх осьвічених народів церкви, знамена і богослуженя сьвідчать про величезне місце, заняте в нашім серцю думкою о Бозї. Безперечно релїґія належить до внутрішнього єства чоловіка і не є жадним чудацтвом, жадною припадковою слабостию, жадною надвишкою фосфору (фосфор — се рід мінерала, що сам сьвітить в темноті) --як се думає матеріялїзм. Як то великою слабостию була би релїґія чоловіка без безсмертного духа! Він, що мав би походити від батька мал

ни і матери малпиці, нечайно виображує собі, що він є сотворений по образу Божому — і шукає, хотяй сам є лише матерією — у глубинах неба (вселенної) за сотворителем і добротворцем; він, що є лише зьвірятем, постійно молить ся до Бога, від котрого чує себе зависимим! Нї, релїґійний наклін чоловіка походить лише і з його безсмертного духа, що Богом і для Бога є сотворений.

Із сказаного ясно видно, що у чоловіцї є від тїла независиме, духове єство, що походить від Бога і вивисшає його (чоловіка) понад всї природні єства.

3. Як подвійне єство оказуєть ся чоловік через своє бажанє вічних дібр

Через всю жадобу розкошів нашого часу іде потяг невдоволеня, нудьги. Кождий гуляка остаточно признає, що всьо те, що земля дає, не вдоволяє його. Всї бо ті, що подостатком уживали всяких дібр житя, помістили над ними (тими добрами) напись: „Всьо є марнота."

Безвірний фільозоф Едвард фон Гартман справедливо говорив: Як тільки чоловік добре над сим застановить ся, чого властиво він бажає, то пізнасть, що то є як наймногостороннїйша, його природу виснажуюча (вичерпуюча) і як найтрівкійша розкіш (похіть) котра зоветь ся блаженьство.

Шіллер (німецький поет, що жив в роках: 1759—1805) сьпівав:

Чи вечером, чи у ранку,
нігди я не дармував,
всьо-ж те, що шукав й бажав я,
не відкрив я, не пізнав!

Ґете (німецький поет — що жив в р. 1749 — 1831), котрий як ніхто инший стояв на ясних височинах житя, сказав:

„В самій річи моє житє не було чимсь иншим як лише трудом і працею; я можу як слїд сказати, що я у своїх сїмдесять пяти роках анї на протяг чотирох тижнїв не мав вдоволеня; було тягом наче вічне коченє ся каменя, котрого треба було завсїгди наново підносити.”

Звідки-ж походить се загальне невдоволенє? А зьвіря чує ся у своїм бутю задоволене.. Когут не бажає бути орлом, заяць не відчуває охоти стати львом, а ґориль у лїсах не старає ть ся о те, щоби стати королем, або по етом. Чому же чоловік не є вдоволений тим, чим єго окруженє наділяє і чому він бажає житя безконечного?

Коли потреби його тїла є легко задоволити, то потреби — вимоги його духа є ненаситні. Чому то — як вже Соломон говорив — око не насичує ся баченєм, а ухо слуханєм, чому

розум не заперестане пізнавати і досліджувати? Чому совість через усильне змаганє осягнути сьвятість а серце — щасливість, блаженьство, котрі то обоє є недостижні.

Чи можна-ж се инакше пояснити як тим, що ми є лише горожанами сего видимого сьвіта, але також маємо в собі і духа, що принадлежить висшій вітчині і тужить за добрами вічности, за вічним щасливим житєм .Духовє ество у нас не можна вдоволити хлібом і мясом, оно бо має високі, сьвяті вимоги, котрим туземні добра не відповідають.

Із сказаного виходить, що щасливість є природним потягом у чоловіці. Але где є такий потяг, мусить також бути і задоволенє для него. Коли-б такий потяг (наклін) до щасливости не міг бути задоволеним, сповненим, то людська природа була би збудована на суперечности, і чоловік був би нещасливійшим від зьвіряти,котрого змисли і бажаня не виходять у безмірє як у чоловіка.

Мусить отже бути досконала щасливість, а що такої досконалої, повної щасливости, блаженьства, на земли нема,то мусить та повна щасливість знаходити ся у невидимім сьвіті, у вічнім житю.

І певно, там туга і спрага нашого духа за повною щасливостию будуть заспокоєні.

Кернер (нїм. поет і лїкар що жив в роках 1786—1862) сьпіває очевидно так:

„Людські рани лишє зїльми
Гоять ся — усїх часів,
Покрівцем перевязані:
Покрівцем й мохом гробів."

Віручний же чоловік сьпіває у спокою і радости духа:

„Житя мого повна радість —
Небо є — той Божий трон;
Пашою все душі моїй
Є Ісус мій, Божий Син.
Потїха м'нї Христос Спас —
Викупив Він усїх нас!
Се, що серце втїшає,
В тій величности сяє!"

IV.

Як подвійне єство оказуєть ся чоловік через неперемінність (незмінність) своїх духових спосібностий при безупинній зміні матерії.

Старі, з'ужиті складники матерії видїляють ся через легкі (легенї), кишку, нирки, випар (визїв) верстви товщи на скірі і т.и. На тих чинностях спочиває удержанє і ріст тїла. Зміна матерії довершуєть ся з ріжною скоростию; у мягких частях тїла она (зміна

матерії) відбуває ся легше, а у твердих частях тїла як пр. в костях — тяжше і повільнїйше.

Переміна матерії найскорше відбуває ся у крови, котра знова є скоро заступлена новою як її лише троха убу'ло. Також у мозку відбуває ся зміна матерії постійно так,що він (мозок) по якімсь часї цїлковито відновлюєть ся. Як скоро се дїє ся, точно не можна того означити. Старано ся доказати,що часть верхна великого мозку у пса може відновити ся в протягу яких десять тижнїв. Як пересічний час, в котрім людське тїло цїлком відміниює ся так, що оно є усьо цїлком инше, принимають звичайно сїм лїт. Тому то Джін Павль — висьміваючи матеріялїстичну думку, робив жартовливе предложенє, що супруги (мужі і жена) повинні би що кождих сїм лїт наново вінчати ся, позаяк они по такім часї — що сїм лїт — не ті самі особи булиби,що то колись собі вірність присягнули. Колиб на ші думки і спомини були лише продуктами мозку, а всьо вивчене і досьвідчене творило лише часть матерії, то в такім разї із видїленим мозковим складником мусїло би зникнути і наше знанє.

Коли-б колїсє („колосклад") годинника у сто лїтах двайцять або пятьдесять разів було відмінюване, відновлюване, то як же сей годинник мігби заховати вірний вигляд того,

що стільки разів було відмінюване? Можна-б собі і виобразити, що новими атомами (найдрібнїйшими частицями) зістали витворені нові духові сили, але як же було би із давними думками? Спомин від дитиньства був би немислимий. Новотвір у мозку міг би приймати лише хвилеві враженя, а по семи лїтах всьо передше навчене і пізнане мусїло би зникнути. Але надбанє лишає ся помимо повтореної зміни мозку, коли оно раз устале не.

У дитиньстві пережиті хвилї, позістають сьвіжими аж до глубокої старости, а преціньу тім часї лежить може шість до десять змін мозкових.

Сим є як-раз доказано, що чоловік є не лише матерія,та що мозок не може бути думаючим принціпом,думаючою основою, і що му сить бути у нїм (чоловіцї) нематеріяльне єство, котре із зміною тїла не зміняє ся.

V.

Як подвійне єство оказуєть ся чоловік через свою нормальну (правильну, звичайну) духову дїяльність (чинність) при хорій і неповній мозковій масї.

Після погляду матеріялїстів наші думки є так само видїлинами мозку, як моч видїлинами нирок а жовч видїлиною печінок. І чим

дрібнїйший і густїйший є мозок, чим більше закрутів він посїдає, тим більшою має бути сила духова чоловіка. Єслп річ дїйсно так має ся, то з того виходив би остаточний висновок, що наше думанє (житє наших думок) в тій мірі буде обмежене (ослаблене), в якій мозок захоріє (занедужає) або є неповний, як раз так само як слабости жолудкові — лихим травленєм а слабости легких (легенїв) — немочию віддиху спричиняють ся. Але в дїйсности є оно инакше. Противно — є доказано, що при захорованю або скалїченю або по усуненю значних кусників мозкового укладу, була видна та сама съвіжість духова (притомність духова).

Один лїкар оповідає про одного молодого мущину, що був пострілений в голову двома кулями і по втратї значної скількости мозкової маси зістав вилїчений, одначе був він на віть веселїйшим і второпнїйшим чим перед тим тяжким скалїченєм. Инший лїкар, названий Пріхард, нотує факт, що в одній родинї було трох хлопців, слабоумних, а один з них коли зістав був тяжко скалїчений в голову, повернув до повного розуму.

Др. Семерінґ між своїми спостереженями нотує факт, що скалїчені на чашці були розсуднїйшими так довго поки великі рани зіставали отворені. Др. Фрідрих оповідає про одного хлопця, котрий у мозочку мав опух ве-

личини лїскового оріха, але у житю не виявлв жадних неправельностий думаня, а наґіть визначав ся великим талаком. Др. Найман оповідає про одного образованого купця, живого успособленя і великого розсудку,, в котрого мозку, коли він умер в пятьдесятім роцї житя, знайдено великий боляк наповненый сукровицею (ропою). Др. Гартман каже ось що: „Нема жадної мозкової части, котру не знайдено би вже затверділою, розширено ю або спаралїжованою, без забуреня ума у житю раньше!"

Сї наведені случаї, а до котрих то можна би додати єще величезну скількість иньших, незаперечно доказують, що духове житє чоловіка походить не від мозку, та що далеко більше, у чоловіцї є єство, котре думає, від мозку є независиме а употребляє мозок лише як прилад для своїх цїлий.

Божевілє, котре належить уважати як наслїдок занедужаня мозку, є многими подаване як доказ на те, що лише мозок витворює духову чинність, а ся устає (заникає), коли мозок захорує. Але не все так оно случаєть ся. В однім заведеню для божевільних — на 3084 осіб лише у двох показала ся неправильна форма чашки. Всї инші посїдали цїлком правильну форму чашки, а після того прав доподібно також і правильний склад мозку, позаяк форма чашки буває означена мозком.

„Очевидно лїкарська наука сконстантувала (ствердила) і певні случаї, где божевілю товаришить розстрій мозку. Але розстрій мозку появляє ся звичайно при хронїчнім (постійнім) божевілю, і не знати, чи він (розстрій) є причиною божевіля — або — низшим і поволи виступаючим наслїдком того.” Анатомічний же розслїд чашкових дїрок многих божевільних не видав жадного слїду хоробливости мозку.

Божевіле буває звичайно спричинюване якоюсь морально причиною — і оно конечно виставляє на перед свобідне єство, котре ріжнить ся від мозку. Причиною божевіля звичайно є гордість, нещаслива любов, втрата улюбленої особи, або чудацтво (фанатизм) релїґійне. Як же тепер можна би пояснити, що мозок без духа бентежить ся (зворушує ся), коли ухо чує слова: „твій син умер,” „твого улюбленого (любого) навістило нещастє.” Як же ся сїра субстанція, се матеріяльне єство, що є лише цїдилком почування (вразливости), може заслабнути із боязни перед Богом, що мав би не істнувати?

Треба згадати і про те, що також і божевільний посїдає самосьвідомість (самопевність), змогу пониманя, змогу почуваня і змогу волї. Лише виходить він із мильних заснов ків (заложень) і веде особливе сонне житє. Він уважає себе пр. за короля і застосовує до

того цїле житє свого я із дивною упертостию (завзятостию).

До того треба єще додати, що після многих спостережень кождий рід божевіля коротко перед смертию зникає, так що житє закінчує ся звичайним, правильним — думанєм.

Не можна се приписувати нечайному виздоровленю мозку в хвили, коли цїла машинерія тїла перестає дїйствувати, розкладаєть ся. Ся обставина даєть ся — меньше більше пояснити сим, що при наступаючім розкладї чоловіка, перешкода душі (духа) буває усунена і сей дух тодї проявляє ся у своїй натуральній повнотї. Тому то се „Я" не могло бути хоре анї також у тій хвилї в нїчо розплисти ся, коли оно як раз виявляє ся у своїй величности.

Так отже також і божевілє (дур) промавляє за осібним істнованєм у чоловіцї, котре ми духом (душею) зовемо.

6. Як подвійне єство оказуєть ся чоловік, коли тїло через сон або до сну подібні обставини є цїлковито обездїльнене.

Підчас сну чоловік є безтямний (непритомний) а також цїла машинерія тїла находить ся у смерти-подібнім станї. Але „Я" у чоловіцї жиє і не є нарушене. Що „Я" не спить, але, як то вже Кант (фільозоф що жив в р.р.

1724—1804 твердив, є тягом чуйне — є неоспоримим фактом.

Позаяк чинности, що на-яві були почали ся, продовжали ся у снї. Ба — навіть в часі сну бувають роблені найтруднїйші задачі, і розвязувані найтяжші проблєми (наукові питаня).

Коли собі постановимо, встати о певнім часї на другий день, то звичайно о тім часї пробудимо ся.Коли-б я було заснуло, то не могло-б було перервати сну тїла.

Дальше пригадую на сомнамбулїзм (спосібність до гіпнотизму, сновиданє). Тїло лежить у смерти - подібнім снї, є без чутя, часто цїлком здеревіле і у звичайній висотї температури. Битє серця і віддих є повільні. Очи хоробливо завернені до гори, цїлком невразливі на найспильнїйше сьвітло. Ухо є глухе на всякий крик. Лице загіпнотизованого дуже часто оказує ту саму охлялість як лице умерщого. Однак підчас коли тїло лежить у такім станї,то дух (душа) розвиває понад звичайну міру високу дїяльність. Він(дух)може незвичайно точно вдивляти ся у звязь тїлесних прояв недуг; він (дух) часом веде цїлком змінене духове житє. Не образовані особи говорять у звичайній бесїдї про річи котрі у несплячім станї є цїлком чужі їх думаню. Як же се пояснити, як не тим, що душа (дух) у тїлї є самостійною істотою,

котра як раз через звільнене від тїлесних органів розвиває ть ся свобіднїйше? „Деякі загіпнотизовані особи поводили ся так ясновидючо, наче-б они були дві особи, они почували себе як подвійні особи, часом з ріжнородними гадками, успособленями і змаганями обох „Я" істот. „Деякі ясновиди (загіпнотезовані) висловили ся в такім дусї, що їм здає ть ся, наче-б їх душа (почутє того „Я") зходила з голови до місця жолудка, в котрім они оказували нїжнїйже почутє, ба навіть хоробливу вражливість (дражливість).

Очевидно тут є єще тайни, котрі покищо не можуть бути вияснені.

Але стілько є се певним, що окрім тїла є у чоловіцї сьвідоме „Я", що у своїй дїяльности до смерти-подібним станом тїла не є спинюване.

7. Як подвійне єство оказує ть ся чоловік при завмиранню тїла, через що духова сила не зменшує ть ся.

Єсли-б духове жите було лише дїйством мозку і від тїла зависимим, то із занепадом тїла мусїло-б оно ставати ся слабшим і зникнути. Але не так оно є. Бувають старцї, котрі при зігнутій постати, знидїлих членах і підірваній усїй будові тїла єще посїдають усю енергію (силу) і повноту думаня і знаходять ся на висоті духової здібности.

Вольтер (французький історик і фільозоф що жив в рр. 1694-1778) у сімдесятім році свого житя писав віршами Танкреда (Танкред був героєм першого хрестоносного походу в р. 1098). Найкращі траґедії (драматичні твори поважного і глубокого змісту) Софокля (грецького поета, що жив в рр. 495—406 перед Христом) походять з шістьдесять пятого року його житя. Тукідид (грецький історик, жив в рр. 471—401 перед Хр.) писав свою історію у сімдесятім році свого житя. Сократ (грецький фільозоф, жив в рр. 469—399 перед Хр.) умер в повній силї свого ґенія (творчого дару) у сімдесятім році житя. Плято (грецький фільозоф жив в рр. 429—347 перед Хр.) у вісімдесятім році свого житя писав свої „Права.” Поет Генрих Гайне (нїмецький поет, жив в рр. 1797—1856) у послїдних роках свого житя був цїлком знидїлий на своїм тїлї, скорчений і зморщений,так що його доглядачка могла нести його на своїх раменах як маленьку дитину. Параліж сягав аж до врершка голови по однім боцї. І по при все те лишив ся він бадьорим (моторним), сатарично-дотепним, жартовливим і як поет дїяльним. Його поетичні твори із останнїх лїт його житя не ріжнять ся нїчим від праць з його раньших здорових днїв житя.

Єще виразнїйшим виступає самостійність духа і його незалежність від тїла при у-

мираю. Тїлесне (животинне) житє завмирає. Биттє серця устає, обіг крови стає повільним, віддих є тяжкий. Ноги, голїнки, руки і рамена стають ся безчутними. Серце повільно розгонить кров по системі жил. Нервна сїтка стає бездїльною і відмовляє своїх телєґрафічних услуг. Деякі хорі вже за житя розкладають ся (гниють.) Але попри все те повільно-умираючий є притомний, думає до ладу і ясно,інтересуєть ся окруженєм,говорить зрозуміло, робить запорядки наймудрійшого рода і оказує єще сильну волю. Ба навіть у сю хвилю многі думають єще бистрійше нїж давнїйше за здорових днїв житя. Про що они давно забули, оживає, запозиває (оскаржує) і судить або успокоює і розважає (потїшає). До „Я” найчастїйше не підкрадає ся думка знищеня,але оно має дивне переконанє про дальше істнованє поза смертию, а радість про вічне житє преображує (показує в сьвітлости вдоволеня) лице віруючого.

А також ті, що не хотїли щонебудь знати про дальше, позагробове житє, сьвідкують, що те вічне житє, в котре они — умираючи — пильно вдивляли ся, є страшною дїйсностию. Коли Шляєрмахер догоряв (умирав), нечайно промовив він: „У моїм нутрі я переживаю найбільше божескі хвилї; мушу думати найтяжші філїзофічні думки і они є

для мене цілковито в згоді з найтайнійшими релігійними почуваннями."

Лікар Горнеман, професор університету з Копенгазі оповістив письмо під заголовком: „О положеню чоловіка перед смертию." Тут він вказує, що римський державник (дипльомат), речник і письменник Ціцеро (умер 43р. перед Хр.)має слушність,коли він у однім із своїх творів говорить:Коли смерть збли жає ся, то душа (дух) стає ся о много більше божескою."Напевно божественність душі,її висшість понад матерію -- показує ся особли во тоді, коли тіло,з котрим она так тісно була злучена і котре її у її злетї тягом перешкаджало, стане мертве.

У таких справах инші не можуть нїчо сказати, в котрих з'явили ся безсильности духа, ба навіть сьвідомість зникла. Смерть власне має найріжнороднійші причини, тимто й найріжнороднійші умовини (обставини) прояв. При безсильностях духа лежить в основі лише особисте і случайне внутрішної живучости заморочене, котре супроти тамтого правила нїчо не доказує.

Ми показали, що у чоловіці істнує нематеріяльне особливе єство, що чинить власти вого чоловіка, що не лише ріжнить ся від тіла, але також його далеко перевисшає і його лише за свій знаряд уживає. Тому оно і переживає тіло і не може улягати розкладови (гни-

тю). Тому отже чоловік є безсмертний (невмі рущий).

Правда — ми чуємо як дехто говорить: питанє безсмертности мене не обходить,оно є для мене байдужим (оно мене не інтересує), я не потребую жадного вигляду на дальше іс тнованє по смерти, досить з мене сего земно го житя. Але сї вискази в кождім поодинокім случаю не мають внутрішної правди, а у най лїпшім случаю основують ся на самообманї (самодурстві) і є у найгіршім случаю пусто-ю чванливостию.

Чоловік є за високо поставлений, щоби він істнував лише для земного бутя. А радше він бачить у своїм житю на земли лише поча ток свого сьвідомого бутя. Напевно також єще прийде час,в котрім нинїшна доґма (пра вило віри) що до позагробового житя замі-нить ся у правило знаня.

(Конець.)

ЧИТАЙТЕ НОВУ ІСТОРИЧНУ КНИЖКУ

Ческий мученик

ІВАН ГУС

Його житє, наука і мученича смерть.

Наколи хочете знати хто був Іван Гус, що він учив і за що його спалили на стосї набудьте сю дорогоцїнну книжку з якої довідаєте ся про його благородну душу і силу волї, якої не зломили кати аж до послїдної хвилини його житя. Книжка має 10 розділів, 254 сторін 17 образків. В гарній твердій оправі. **$1.50**
Величезний образ І. Гуса перед Консілом **$1.00**

RUSKA KNYHARNIA

850 MAIN STREET, — WINNIPEG, CANADA.